

Verzet 2.0

Sat, 29.09.2007

Een betere wereld begint bij jezelf. Maar waar start je in een wereld die steeds meer een speeltuin voor neocons, multinationals en kontdraaiende politici wordt en waarin 'rebels zijn' gewoon te koop is? Nog maar een demonstratie organiseren? Kritisch kunstwerk maken? Handjevol dieren bevrijden uit de bio-industrie? Zinloos. Het grote publiek krijgt er toch niets van mee. Maar wat dan? Vriendje worden met de 'vijand'?

door Theo Ploeg

Rotterdam, 18 augustus, einde middag. Jonas Staal is een gelukkig man. De plaatselijke rechtbank oordeelde even daarvoor dat de kunstenaar Geert Wilders niet heeft bedreigd. Te weinig bewijs. Al gaat het Openbaar Ministerie wel in hoger beroep. Een kansloze missie. En dat is jammer, maar daarover later meer. De ophef ontstond door het kunstwerk 'Geert Wilders Werken' dat de Rotterdammer in 2005 verspreidde in de binnenstad van Rotterdam en Den Haag. Het zijn kleine altaars met foto's van de politicus, bloemen, knuffels en kaarsen. Staal wil er mee onderzoeken hoe in het huidige politieke klimaat – grofweg vanaf de opkomst van Pim Fortuyn – de persoonscultus en ideologische opvattingen hand in hand gaan. Doordat het onderscheid tussen persoon en de boodschap steeds meer vervaagt, heeft het populisme vrij spel. Althans, dat meent Staal. Niet alleen Wilders – die zich bedreigd voelt door Staal – spuwt vuur. Ook menig kunstcriticus uit kritiek op het werk. 'Staal is eerder activist dan kunstenaar', kopt een artikel in de kunstbijlage van De Volkskrant van donderdag 16 augustus. Conclusie? Staal misbruikt kunst om zijn politieke voorkeur over te brengen. Ironisch genoeg is het artikel in kwestie zélf een kunstwerk. Ingelijst en voorzien van de titel 'Het einde van de kunstkritiek' kan het zo in een galerie.

Tot aan de tweede wereldoorlog fungeerde kunst in de westerse samenleving als de voornaamste kritiek op de maatschappij. De kunstenaar was immers een buitenlander, iemand die de regels van de dominante cultuur niet kon of wilde begrijpen. Het kunstwerk gaf vorm aan die verwondering, afkeer, vervreemding en leidde weer tot hetzelfde effect bij de consument van het werk. Oké, in de jaren zestig van de vorige eeuw deed de Duitse kunstenaar Joseph Beuys een verdienstelijke poging om kunst te liberaliseren. Heel kort door de bocht gaat het bij Beuys niet om het kunstwerk zelf, maar om de betekenis ervan. Iedereen kan dus een kunstenaar zijn. Waarschijnlijk zou hij het eens zijn geweest met landgenoot Karlheinz Stockhausen die de aanslagen van 9/11 op de WTC-torens in New York het grootste kunstwerk ooit noemde en gegniffeld hebben bij de clip die Chris Korda maakte bij *I Like To Watch*, waarin de Amerikaan en voorman van The Church Of Euthanasia de seksuele aantrekkingskracht die de beelden van de aanslagen op hem hadden bezingt. Zorgde er overigens voor dat Korda niet meer welkom was op het Lowlandsfestival in 2002. Tja, tot ziens tolerant Nederland. Kunst in Nederland is inmiddels geworden tot een bedrijfstak waarvan de grenzen zorgvuldig zijn afgebakend. Daarbij gaat het alleen nog om de economische waarde van kunst. En tja, maatschappijkritiek zoals die van Staal is niet verkoopbaar. Althans, in de van elke ideologie en pretentie ontdane kunstsector. Daarmee vallen de 'Geert Wilders Werken' in een niemandsland. Het is geen kunst én wordt door de Rotterdamse Rechtbank als niet bedreigend gezien. In het hoger beroep zal het oordeel niet anders zijn. En dus gaan we weer over tot de orde van de dag. Wilders heeft inmiddels nieuwe slachtoffers: rappende pubers die hem op YouTube doodwensen. Jammer. Een veroordeling van Staal zou wellicht nog tot een maatschappelijk debat kunnen leiden. Al is ook dát nog maar de vraag.

Is kunst eigenlijk nog wel in staat om voor een verandering in de maatschappij te zorgen, al is 't maar indirect? Nee, zo meende socioloog Herbert Marcuse al eind jaren zestig. In zijn belangrijke boek *De Eendimensionale Mens* schetst hij een beeld van een maatschappij die gedreven wordt door consumptie. Rebelerende elementen worden er in snel tempo omgezet in producten die consumeerbaar zijn. Rebelle als consumptiegoed, dus. En kunst? Hetzelfde verhaal. In een maatschappij waar immers de meest controversiële en tegengestelde kunstwerken vredig naast elkaar bestaan is geen ruimte meer voor kritiek. Niemand is er immers in geïnteresseerd. Jonas Staal geeft zich in ieder geval nog niet gewonnen. Hij liet een jonge moslim een koran doormidden scheuren op het binnenhof. Tijdens de opening van het culturele seizoen in Rotterdam plaatste hij twee uitgebrande autowrakken uit Afghanistan in de binnenstad. Tevens is hij een van de initiatiefnemers van Empathy (tm), een groep kunstenaars die vecht tegen het gebrek aan interesse voor en morele betrokkenheid bij wat er in de wereld plaatsvindt. Het antwoord van de groep is activistisch van aard. Zo plamuurde Staal de tekst van artikel 1 van de grondwet – gefreesd in het monument van de grondwet op de Hofplaats in Den Haag – dicht en kocht kunstenaar Katinka van Bruggen zestig kuikens van de broederei die normaal gesproken zouden worden versnipperd op en gaf ze de bezoekers van expositie *Sale#3 – Something Green* de mogelijkheid het leven van de dieren af te kopen. De overgebleven kuikens zouden na afloop alsnog publiekelijk in de shredder verdwijnen. Veel kwam daar overigens niet van terecht. De organisatie van het evenement koos eieren voor haar geld en kocht het leven van alle kuikens af. In november staat een expositie met Al-Qa'ida martelwerktuigen op het programma in galerie Roodkapje in Rotterdam.

Radicale acties, dat zeker, maar zijn ze ook effectief? Staal maakt zich geen illusies: 'Vanzelfsprekend zullen onze acties voornamelijk genegeerd worden. Al zullen we hier en daar in de kunstwereld en in kranten en blogs worden aangehaald. Dat is een kwestie van strategie. Wezenlijke debatten worden nu eenmaal graag vermeden, vooral als die gekoppeld zijn aan daadwerkelijk handelen. Als er ergens een taboe bestaat in de Nederlandse cultuur dan is het daar wel: praten is oké, maar actie ondernemen, daadwerkelijk proberen bestaande grenzen en wetten te ondergraven buiten het 'ter discussie stellen', daar wordt het pijnlijk. Laten we die wonde zo lang mogelijk open houden.' Een volgende stap is om publieke ruimte als begrip te definiëren, meent Staal. Deze wordt immers, net als op vele andere terreinen, door de overheid niet alleen fysiek maar ook op het morele vlak beperkt. Misschien zelfs tot het lichaam als 'publiek goed', denkt Staal. Daarmee raakt hij aan *Beperkt Houdbaar* van Sunny Bergman die zich in haar documentaire eveneens zorgen maakt over de presentatie van – in haar geval - het vrouwelijke lichaam in de publieke ruimte. *Beperkt Houdbaar* is inmiddels breed omarmt door media, politici en belangengroepen. Of dat ook daadwerkelijk iets zal veranderen is de vraag. Volgens Christine Harold en Mercedes Bunz hanteren Staal en Bergman de verkeerde strategie. In het Duitse tijdschrift *De:Bug* vroeg mediatheoreticus Bunz zich al af of de protesten tijdens de eerder dit jaar gehouden conferentie van de G8 – de acht meest geïndustrialiseerde landen ter wereld – eigenlijk wel zin hebben. Zij betoogt – in navolging van filosoof Michel Foucault – dat de protesten van onder andere andersglobalisten de positie van de G8 alleen maar versterken. Waarom dat zo is, is een behoorlijk ingewikkeld verhaal. Heel kort door de bocht: alles draait tegenwoordig om merken en de protesten leggen juist de nadruk op het merk G8. Met alle gevolgen van dien.

Dat is ook de conclusie die wetenschapper Christine Harold trekt in haar onlangs verschenen boek *Our Space, Resisting The Corporate Control of Culture*. Tegen de heersende orde ingaan en de tegenovergestelde positie innemen werkt niet meer in onze postindustriële kapitalistische maatschappij. Binnen de kortste keren is die positie namelijk geannexeerd door de 'vijand'. Dat noemt Harold – overigens ook weer in navolging van die dekselse Foucault – het mechanisme van controle over consumptie. Mooi voorbeeld is de manier waarop McDonald's omgaat met de protesten van buurtbewoners in Kreuzberg, de enige Berlijnse wijk zonder filiaal van de hamburgergigant. Ondanks de bouwvergunning en aankoop van groot stuk grond, is de kans groot dat McDonald's het gebouw een ander onderkomen geeft. Onder het motto 'if you can't beat them, join them' denkt de multinational na over mogelijkheden tot een buurthuis of sportschool voor jongeren. Een ideale manier om de protesten te kop in de drukken en, sterker nog, het merk McDonald's nog krachtiger te maken. Goed, die oude manier van verzet door de strijd aan te gaan, is niet meer effectief. Ook andere manieren van verzet hebben de langste tijd gehad, betoogt Harold. Adbusting bijvoorbeeld, het veranderen van de betekenis van kapitalistische symbolen, is inmiddels het marketingmiddel bij uitstek voor multinationals. De revolutionaire straatartiest Banksy, die in zijn werk maatschappijkritiek en humor hand in hand laat gaan, is inmiddels gepromoveerd tot kunstenaar. Al weet niemand hoe hij er in het echt uitziet, wat hij doet is niet meer illegaal. Het is immers kunst. Ook de strijd tegen verkeerd gebruik van copyright door muziek illegaal te downloaden werkt volgens Harold averechts. Het geeft de traditionele muziekindustrie namelijk juist argumenten om nog strengere regelgeving te introduceren.

Hoe het dan wel moet? Tja, dat weet Harold niet zo goed. In haar boek draait ze behoorlijk om de hete brei heen. Haar oplossing is wél eenvoudig: werk met de vijand samen. Dat is makkelijker gezegd dan gedaan. Want waar zit 'm het punt waarop samenwerken kan zorgen voor een kritische verandering? Met het geven van voorbeelden heeft Harold het behoorlijk lastig. Het alternatieve systeem voor licenties, Creative Commons, vindt ze een flinke stap in de goede richting. De initiatiefnemers verwerpen namelijk niet het idee van auteursrecht, ze vullen het op een andere manier in. De nog jonge samenwerking tussen de Nederlandse tak van Creative Commons en de auteursrechtenorganisatie Buma/Stemra is daarvan een goed voorbeeld. Harold begint en eindigt het boek met haar stokpaardje: MySpace. Ja, het populairste vriendennetwerk van dit moment mag dan wel eigendom zijn van News Corporation, de mediagigant van de aartsconservatieven Rupert Murdoch, je kunt er verder doen en laten wat je wilt. Je eigen media opzetten, bijvoorbeeld, en zo mediaconsumenten van Murdoch afsnoepen of kleding promoten die niet in fabrieken in de derde wereld is gefabriceerd. Vindt Murdoch helemaal niet erg, legt Harold uit. Hij wordt er immers zelf ook weer beter van. Die manier van 'verzet' vertoont overeenkomsten met wat tegenwoordig Web 2.0 wordt genoemd: de situatie waarin het internet is veranderd in een sociaal netwerk waar de gebruiker alles tegelijkertijd is geworden. Producent en consument in één. Voor Verzet 2.0 geldt hetzelfde. Daar ben je immers ook consument, activisten, radicaal en kapitalist in één en dus niet – zoals bij 'strijdbaar' activisme – pas ná elkaar. Hoe die situatie de wereld waarin we leven beter maakt, blijft bij Harold onduidelijk. Het maakt er het geloof in de kansen van Verzet 2.0 niet groter op. Hoe verzet er in de postindustriële kapitalistische maatschappij dan wel uit moet zien? Geen idee. Duidelijk is wel dat er behoefte is aan nieuwe strategieën van verzet, nieuwe tactieken om de gevestigde orde op het verkeerde been te zetten. Wat in ieder geval rest is het individuele verzet. Uiteindelijk beslist iedere consument immers zelf wat hij of zij wel of niet consumeert. Een schrale troost.

LEES

De Eendimensionale Mens (1967), Herbert Marcuse
Culture Jam (1999), Kalle Lasn
No Logo! (2000), Naomi Klein
Multitude (2004), Michael Hardt en Antonio Negri
Our Space (2007), Christine Harold

SURF

www.adbusters.org
www.beperkthoudbaar.info
www.empathy-research.com
www.mercedes-bunz.de
www.myspace.com
www.churchofeuthanasia.org

Dit artikel verscheen eerder in de oktober-issuue van Glamcult.